

Ullmann Péter

Zsoltárok a katolikus liturgiában

„*Psallite sapienter — zsoltározzatok bölcsességgel*” (Ps 46,8).¹ Ez a zsoltáridézet a címe, mottója a keresztény zsoltározás leggazdagabb újkori kézikönyvének, amelyet Maurus Wolter, Beuron bencés apátja írt több mint egy évszázada.² A 2. Vatikáni Zsinat első dokumentuma is a bölcsességgel végzett zsoltározásra int: „Kérjük mindazokat, akik részt vesznek a szent zsolozsmában, hogy imájuk közben a lelkületük igazodjék a szavakhoz; ennek elérése végett *különösen a zsoltárok terén* mindenki alapos liturgikus és biblikus képzést kapjon”.³ „A zsoltárok Krisztusról szólnak” — fejezi ki Szt. Jeromos más egyházatyákkal együtt azt, amit az Egyház az apostolok óta mindig is vallott. Maurus Wolter pedig elragadtatott szavakkal fejti ki, hogy az „örök Ige áldott istenemberi nyelvére vette a zsoltárok szavait, ezáltal a zsoltárok új, semmihez sem hasonlítható varázslatos fényt kaptak, és ez a zsoltározást számunkra is a legédesebb foglalkozássá teszi”.⁴

A „zsoltár az Egyház hangja”, a zsoltárokból „megtalálható a tökéletes teológia, Krisztus test szerinti eljövételének a megjövendölése, az ítélet fenyegető hangja, a föltámadás reménye, a büntetéstől való félelem, a megdicsőülés igényei, a titkok feltárásai” — mondja Nagy Szent Vazul az 1. zsoltárhoz írt kommentárjában.⁵ Ezek után „nem csoda, hogy miután az Úr feltörte a Zsoltárok Könyvének pecsétjét, az apostolok számára még értékesebb és szentebb lett az, mint annak előtte volt” — írja Maurus apát.

Az apostolok ezt az Úrtól vett zsoltárszemléletet adták tovább, hagyták az Egyházra, így él a zsoltár a liturgiában. „Krisztus igéje lakjék bennetek gazdagon, tanítsátok és intsetek egymást zsoltárokkal és himnuszokkal” — figyelmeztette Szt. Pál apostol a fiatal Egyházat,⁶ és az Egyház azóta is tanulja és tanítja a zsoltárokat. Tanulta a Zsinagógától, az Úrtól és az apostoloktól, a zsoltárok pedig maguk is tanítanak minket arra, hogy, honnét és kitől való az Egyház, hogyan tiszteli és dicséri Istent a krisztusi ember „*in medio ecclesiae, az Egyháznak közepette*” (Ps 21,23), vagyis a liturgiában.

1. A Zsoltárok Könyve Izrael fiainak emlékezetben őrzött, mindennapi és istentiszteleti imakönyve. A zsoltárok alapjában egy olyan emberi magatartást fejeznek ki, amelyet minden idők minden embere magáévá tehet, ha azonosul

¹ A zsoltárok számozásában a hagyományos liturgikus használatnak megfelelően a Vulgata beosztását követjük.

² Maurus Wolter OSB: *Psallite sapienter. Psallieret weise!* 3. Aufl. 5 Bände. Freiburg in Breisgau 1904.

³ SC 90.

⁴ Maurus Wolter : *i. m.* Bd.1. Einleitung XII.

⁵ Nagy Szent Bazil: *Zsoltárkommentárok.* (Ford. Orosz László Atanáz.) Nyíregyháza 1988. 36.

⁶ Kol 3,16.

a bennük ábrázolt sokféle szituációval: a Teremtő és a teremtés dicsérete, könyörgés vagy hálaadás a szabadulásért, bűnbánat, panasz és öröm, lázadás és belenyugvás, elbeszélések az Isten hűségéről és az ember hűtlenségéről. Amikor az Egyház a liturgikus közösségben imádkozza a zsoltárt, a közösség egyes tagjai ugyanilyen alapállással állhatnak az Isten színe előtt.

2. Izráel imája azonban több ennél. Az isteni kinyilatkoztatás része, Isten adta a választott nép ajkára, hogy a közösség istentiszteleti imája legyen. Így a konkrét emberi, történeti szituációban keletkezett vagy ahhoz hozzárendelt zsoltár jelentése a liturgiában kiteljesült: a kiválasztott és a Törvény és Szövetség által Istennek elkülönített Izráel megadta a köteles kultuszt Jahvének, atyái Istenének. Ugyanakkor ez az ima megtartotta Izráelt a Törvényadó, Szövetséggkötő és a fogságokból Szabadító Istennel való közösségben. Izráel imája az egész emberiség nevében művelt liturgia, hiszen Isten az egész emberiség üdvözítéséért adta nekik a meghívást. Az Egyház átvette és felvállalta ezt a kultikus imaszolgálatot, a Szövetség szolgálata folyamatos, hiszen Jézus Krisztus „a Törvényt nem megszüntetni, hanem beteljesíteni jött”.⁷

3. Jézus Krisztus, a Fiú népének is hű fiaként imádkozott, és még haláltusájában is a zsoltárok szavaival szólította az Atyát:

„Eloi, Eloi, lamma szabaktáni” (Ps 21,2);

„Atyám, a kezedbe ajánlom lelkemet!” (Ps 30,6)⁸

Nemcsak imádkozta a zsoltárokat, hanem tanította is: messiási küldetését a zsoltár szavaival értelmezte és bizonyította. Ő a példabeszédbeli Fiú, akit szegletkőnek küldött az Atya:⁹

„A kő, melyet megovertetek az építők, az lett a szegletnek fejevé.

Az Úrnak műve ez, és csodálatos a mi szemek előtt.” (Ps 117,22–23)

Ő a megígért Messiás, aki Dávid Ura de Dávidnak Fia is:¹⁰

„Mondá az Úr az én Uramnak: Üljj az én jobbjomra!

Míg ellenségedet zsámollyá teszem a te lábaidnak!” (Ps 109,1)

Túl azon, hogy imádkozta a zsoltárokat és tanításában idézte azokat, egyenesen kijelentette, hogy a zsoltárok róla szólnak, hogy az ő életében beteljesedett, „ami Mózes törvényében, a prófétákban és a zsoltárookban meg van írva”. A Lukács-evangélium szerint Jézus utolsó tanításként zsoltármagyarázatot tartott az apostoloknak. „Megnyitotta értelmüket az Írások megértésére”,¹¹ és

⁷ Mt 5,17.

⁸ Mk 15,34 és Lk 23,46.

⁹ Mt 21,42.

¹⁰ Mk 12,35–37.

¹¹ Luk 24, 44–46.

ettől kezdve az apostolok és az apostoli Egyház számára Krisztus imája és Krisztus hangja, az apostoli igehirdetés lényeges eszköze lett a Zsoltároskönyv.

4. Péter apostol a Szentlélek kiáradása után első beszédében a 15. zsoltár próféciájával hirdette, hogy a kereszten kivégzett Jézust az Atya feltámasztotta:

„Örvendezik a szívem és megvidul a bensőm, az én testem is reménységben nyugszik. Mert lelkemet az alvilágban nem hagyod, s nem engeded, hogy a te szented romlást lásson.” (Ps 15,8–11)

Azt pedig, hogy az Atya a jobbára emelte és megdicsőítette, a 109. zsoltár fentebb idézett 1. versén mutatta meg.¹² — Több száz zsoltárhivatkozás támasztja alá Szt. Pál apostol és a katolikus levelek teológiáját. Kiragadott példa lehet, ahogy Pál a legrövidebb zsoltárral (Ps 116) igazolja, hogy Krisztus által teljesedett be Isten hűsége választott népe iránt és irgalmassága az egész emberiséghez.¹³ A Zsidóknak írt levél a két első fejezetében Jézus isteni mivoltát (Fiú, Teremtő, Kinyilatkoztató, Üdvözítő) nyolc különféle zsoltáridézettel mutatja be.¹⁴

5. Az apostoli egyház liturgikus zsoltárszemléletét tovább formálták az egyházatyák. Homiliáik és kommentárjaik a zsoltárokra vonatkozó ismereteink kiaknázhatatlan kincsestárai. Ők a teljes üdvtörténetet szemlélve értelmezték a zsoltárokat. Izrael tudását és Jézus tanítását az apostoli Egyháznak azzal a szilárd meggyőződéssel ötvözték, hogy beteljesült az Írás: Krisztus szenvedett és meghalt a mi üdvösségünkért, feltámadt és megdicsőült az Atya jobbján. Ebben a szellemben olvasták a teljes ószövetségi Szentírást, így magyarázták az Írást az Írással. A zsoltárral magyarázták a liturgiát, és a liturgiában értelmezték a zsoltárt. Nemcsak a kifejezetten prófétai és tipikusan messiási jelentést ismerték, hanem az előképek használatát, és az alkalmazott értelem, valamint a spirituális-misztikus értelmezés —sokszor egymásba fonódva— egyaránt előfordul magyarázataikban és a homiliákban.

A zsoltárok jelentéstartalmának az előbbieken felsorolt öt rétege egyaránt megtalálható a liturgiában. Az imádkozó Egyház nem zárja ki egyik jelentést sem, hisz az imádkozó ember ugyanaz ma is, mint tegnap. A megváltott ember mindig átéli a megváltatlanságot is: hol „a mélységekből kiált az Úrhoz” (Ps 129,1), hol pedig „a Magasságbelinek oltalmában lakozik” (Ps 90,1). Azonban amikor az Egyház nevében végzi imaszolgálatát vagy részt vesz a szentmisén, akkor az egyházi év forgásának megfelelő misztériumot olvassa ki az éppen előírt zsoltárból. Nyilvánvaló a jelentésük az ünnepek zsoltárszövegből vett mise-propriumainak és a zsoltárszövegű zsolozsma-antifónáknak. Nyilvánvaló a szándék akkor is, amikor évezredek értelmezési hagyomány alapján meghatározott

¹² ApCsel 2,25–28.

¹³ Róm 15,7–11.

¹⁴ Ps 109,1; 2,7; 103,4; 44,7–8; 101,26–28; 109,1; 8,5–7; 21,23.

zsoltárokat mondunk az officium megfelelő helyén. Így teszünk például, amikor adventben a 24. zsoltárt énekeljük:

„*Ad te levavi animam meam*” (Ps 24,1).

Első szavának „A”-betűje sok évszázada ékesíti a graduálék első lapját, és figyelmezteti a keresztényt, hogy „*várakozva ... emelje lelkét az Istenhez*”, aki az új adventben újra „*megtanít az ő útjainak követésére*”. — A 84. zsoltár is gazdag advent-karácsonyi jelentést hordoz:

„*A te irgalmasságodat, Úram, mutasd meg nekünk,
és Üdvösségedet add meg nekünk!*” (Ps 84,8)

Ezt Jézusra értjük, aki az Atya megtestesült irgalma, de a zsoltár szerint „*földünk gyümölcse*” (v. 13) Mária fiaként, hiszen emberré lett, hogy „*dicsőség lakozzék a mi földünkön*” (v. 10). A 2. zsoltár a karácsony-ünneplés élén áll, próféciaként mondja, hogy az időben születő Messiás öröktől fogva születik az Atyától:

„*Az Úr mondá nékem: én Fiam vagy Te, én ma szültelek Téged!*” (Ps 2,7)

A 21. zsoltár mint valami evangélium részleteiben ábrázolja az Úr passióját és annak gyümölcseit, nemhiába számtalan helyen szerepel a szenvedés idejének liturgiájában. A 117. zsoltár gazdag mondanivalója a húsvéti értelemben csúcsonyul ki, hiszen „*ez az a nap, melyet az Úr szerzett nekünk*”, amelyen „*az Úr jobbjá felmagasztalta Jézust*” (Ps 117,16.24). A liturgiában megtapasztalható legnagyobb öröm, amikor húsvét hetében a 113. peregrinus zsoltárt énekelve naponta elzarándokolunk újjászületésünk forrásához, a keresztkúthoz. A mennybemenetel ünnepi liturgiájának jeles zsoltárai a 18. és a 46. Az Újszövetség pünkösdjét az ószövetségi pünkösöd zsoltárával, a 67. zsoltárral ünnepelek. Ugyanezek a példaként említett zsoltárok más liturgikus kontextusban ismét más üdvtörténeti eseményt jelenítenek meg, és ez elmondható szinte minden zsoltárról.

„*Zsoltározatok bölcsességgel*” — szólít ma is az Egyház. De ki képes megtanulni és fejben tartani mindezt az értelmezést? Egy „*Keresztény Zsoltároskönyv*” című francia kiadvány¹⁵ csupán a XII. századig 80 különféle kommentárt, expositiót és enarratiót sorol fel.¹⁶ Ki tudja mindezt elolvasni, és szemléletmódjukat magáévá tenni? A zsoltár értelmére maga az imádság tanít meg: a liturgiában történő zsoltározás. Egy olasz biblikus mondatai megerősítenek ebben a felfogásunkban: „*Az Isten a szavát valójában az emberhez intézi, de mint-*

¹⁵ Psautier Chrétien. Ed. Téqui. Paris, 1973. Vol.4.

¹⁶ Az ismertebbek: Ambrosius: *Enarrationes in 12 psalmos davidicos*. — Athanasios: *Expositiones in psalmos*. — Augustinus: *Enarrationes in psalmos*. — Basilio: *Homiliae in psalmos*. — Chrysostomos: *Expositiones in psalmos*. — Gregorius [Magnus]: *In septem psalmos poenitentiales expositio*. — Hieronymus: *Breviarium in psalmos*. — Origenes: *Ex commentariis in psalmos*. — Thomas de Aquino: *In psalmos Davidi expositio*. Ld. Migre: PG és PL megfelelő kötetei!

hogy az Isten szava, a tartalma meghaladja az emberi értelmet. Ezért az Isten szava növekszik az emberek számára —nem objektíve, önmagában, hanem az emberi megértésben nagyobbodik— olyan mértékben, ahogy maga az ember is nagyobbodik. Ezt fejezi ki Nagy Szent Gergely lapidáris mondása: 'Az Isten szava együtt nő azzal, aki olvassa'. Egy kisgyermek számára az Isten szava gyermeki beszédet mond, de Szent Tamás számára szenttamási és Szent Pál számára szentpáli szavakkal szól. Az Isten szavának önmagában megvan a képessége, hogy megfeleljen a különféle értelmi igényeknek. Ugyanakkor e szó az emberben egyre inkább odahat, hogy kitáguljon a felfogóképessége. Mert az emberi értelmén áthatolva kényszeríti azt, hogy folytonosan táguljon, nőjön túl önmagán. Valójában az ember növekszik a kapcsolatban, amely közte és az Isten szava közt létesül."¹⁷

Az örmény zene vértanúja

Minden év áprilisában, a Vértanúk Emléknapja tájékán szerte a világon az örmények különös tisztelettel emlékeznek az 1915-ös tragédia áldozataira. A nem örmény szerkesztésű történeti publikációk is gyakran foglalkoznak a pogrom dokumentumainak feltáráásával, az események elemzésével. Ezekből már jól ismerjük az eszmények politikai mozgatóit és áldozatait, míg *Franz Werfel* „A Musza-dagh negyven napja” című regénye a névtelen és részben túlélő hős ellenállóknak állít emléket. Alig esik viszont említés az örmény zenetudomány kiemelkedő alakjáról, aki maga is az üldözés áldozata lett, bár „hivatalosan” nem tartozik a vértanúk sorába. A neve *Gomidasz* vartabed.

Szoghomon Szoghomonjan 1869-ben született egy nyugat-törökországi kisvárosban, Kutahjában. Teológiai tanulmányait az apostoli örmény katolikus székelyén, Szurp-Écsmiadzinban végezte, s szerzetesként vette fel a *Gomidasz* (*Komitasz*) nevet. Zenei képességei és érdeklődése alapján a katolikus berlini zeneakadémiára küldte továbbtanulni. Hazatérve kutatásának két fő területe az örmény népzene és az örmény szakrális zene lett. Utóbbi témában a Berlinben a keleti zenéről rendezett konferencián kutatási eredményeit közölte. Az örmény szakrális zene modális jellegéről tett megállapításai nagy feltűnést és sikert arattak. Ugyanott mutatta be az énekek lejegyzésére a késő középkortól használatos „neumatikus” örmény módszert. Ennek lényege, hogy a leírt szöveg szótagjai fölötti apró jelek (az ún. *khazok*) utalnak a dallam jellegére, a díszítésre és a ritmusra, hasonlóan, mint a XIV–XV. században meghonosított négyvonalas lejegyzést megelőzően a latin egyházi zenében használatos neumák. Az örmény egyházi kántorkönyvek (töbruthjan) ma is ezt a jelölési módot alkalmazzák.

¹⁷ D. Barsotti: *La parola e lo spirito*. Milano 1971. 59.